

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра всесвітньої історії

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: **«Становлення невизнаних держав наприкінці ХХ ст. на прикладі Косова, Придністров'я та Північного Кіпру»**

«Formation of unrecognized in the late 20th century: Kosovo, Transnistria and Northern Cyprus»

Виконав: студент денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Єрохін Владислав Юрійович

Керівник д.і.н., проф. Дьомін О.Б. _____

Рецензент д.і.н., проф. Вінцковський Т.С.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від _____ 2020 р.

Завідувач кафедри

(підпис)

Гребцова І.С.
(прізвище, ініціали)

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № ____ від _____ 2020 р.

Оцінка _____/_____/_____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

(підпис)

Гребцова І.С.
(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Джерела та історіографія проблеми дослідження	6
1.1. Джерела та історіографія Кіпрської проблеми	6
1.2. Джерела та історіографія Придністровської проблеми	7
1.3. Джерела та історіографія Косовської проблеми.....	10
Розділ 2. Витоки Кіпрської проблеми та процес її врегулювання.....	14
2.1. Утворення кіпрської держави та передумови її розколу.....	14
2.2. Наростання греко-турецького антагонізму та гостра фаза кіпрського конфлікту. Вторгнення турецької армії на Кіпр	21
2.3. Інституалізація Північного Кіпру. Переговорний процес про об'єднання острова.....	29
Розділ 3. Придністровська проблема. Причини та перспективи вирішення....	36
3.1. Передумови виникнення Придністровської кризи.	36
3.2. Протистояння еліт у радянській Молдові, як каталізатор суспільно-політичного конфлікту. Розкол МРСР	42
3.3. Загострення кризи та зародження сепаратизму у МРСР. Проголошення незалежності Молдови та Придністров'я.....	47
3.4. Збройний конфлікт у Придністров'ї. Введення російського миротворчого контингенту та процес мирного врегулювання	53
Розділ 4. Косовська криза, її витоки та становлення державності Косова	62
4.1. Історичні передумови Косовської кризи	62
4.2. Загострення кризи у 1980-х. рр. Скасування автономії Косова та створення паралельних інститутів влади. Косовська війна.	71
4.3. Встановлення міжнародної адміністрації у Косові. План Ахтісаарі та проголошення незалежності Косова.	80
Висновки.....	87
Список джерел та літератури	92

ВСТУП

У сучасному світі сепаратизм продовжує бути розповсюдженим явищем та серйозною проблемою для багатьох країн та міжнародної безпеки і стабільності в цілому. Окрім вже існуючих невизнаних або частково визнаних державних утворень наявні також регіони з високими сепаратистськими настроями, у деяких з них діють терористичні сепаратистські організації або проводяться незаконні референдуми про незалежність. Зазвичай такі ситуації мають серйозне та багатовікове історичне підґрунтя. Оскільки проблема сепаратизму і досі не є вичерпаною, існує необхідність глибокого аналізу цієї проблеми на різних прикладах для вироблення грамотної політики запобігання сепаратизму та вирішення внутрішніх конфліктів, яка має ґрунтуватися на історичному досвіді різних країн.

Це дослідження розглядає розвиток сепаратизму на прикладах Косова, Придністров'я та Північного Кіпру, поглиблюючись в історичні події і процеси які призвели до сецесії в кожному з випадків. Для об'єктивного розуміння сутності кожного окремого конфлікту, необхідне його поглиблене вивчення.

Важливою складовою досліджуваних конфліктів є характер міжетнічних відносин у Сербії, Молдові та на Кіпрі і їхня роль у формуванні та загостренні кризових явищ. У роботі проливається світло на чинники, що сприяли погіршенню відносин та наростанню напруги між сербами та албанцями у Косові, а також турками та греками на Кіпрі. В той же час, Придністровська криза майже позбавлена міжетнічної напруги і має політико-ідеологічне підґрунтя, витоки якого теж були досліджені у даній роботі. Вкрай важливим аспектом є демографічні показники та етнічні карти регіонів, а також їх зміни на різних етапах конфліктів.

Важливим аспектом кожного з конфліктів є ключова роль у них зовнішнього втручання, зокрема збройного – НАТО у Косові, Росії у Придністров'ї та Туреччини, Греції, Великобританії і США у Кіпрі, у зв'язку з чим, зовнішньому чиннику у роботі приділена особлива увага. Відштовхуючись

від ключової ролі зовнішнього втручання робота розглядає його у контексті міжнародного права, подвійних стандартів, створення небезпечних прецедентів, унікальності кожного з конфліктів та відношення міжнародної спільноти до них. У дослідженні автор намагається уникати маніпуляцій та бути максимально об'єктивним не підтримуючи жодну зі сторін конфлікту.

Таким чином, **актуальність** дослідження обумовлена:

- наявністю невизнаних державних утворень, сепаратистських рухів та осередків міжетнічної напруги у світі, в тому числі в Україні;
- незавершеністю процесу вирішення статусу Косова, Придністров'я та Північного Кіпру;
- наявністю етно-конфесійних протиріч в Косові та на Кіпрі і політико-ідеологічних протиріч у Молдові на сучасному етапі;
- недосконалістю міжнародних правових норм та політикою подвійних стандартів;
- недостатньою вивченістю окремих аспектів історії Косова, Придністров'я та Кіпру.

Мета дипломної роботи: поглиблюючись в історію регіонів, дослідити процес наростання кризових явищ у Косові, Придністров'ї та на Кіпрі, гостру фазу конфліктів та їхній сучасний статус.

Метою обумовлені наступні **завдання:**

1. Проаналізувати джерела та історіографію.
2. Простежити витоки та процес наростання кризових явищ у досліджуваних регіонах.
3. Дослідити роль та характер зовнішнього втручання, його причини та правомірність.
4. Дослідити гостру фазу досліджуваних конфліктів та чинники, що до неї призвели.
5. Розглянути процес врегулювання конфліктів у Косові, Придністров'ї та на Кіпрі.

Об'єктом дослідження є частково визнана Республіка Косово та невизнані Придністровська Молдавська Республіка й Турецька Республіка Північного Кіпру.

Предметом дослідження у роботі виступають кризові явища у Косові, Молдові та на Кіпрі наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст., а також історичні фактори які їх обумовили.

Хронологічними межами дослідження є 1912-2008 рр. Нижня хронологічна межа обумовлена початком Першої Балканської війни в результаті якої Сербія встановила контроль над Косовом, дещо пізніше, за результатами Першої світової війни Великобританія оголосила Кіпр своєю колонією, що зумовило зміни в характері міжетнічних відносин на острові, роком пізніше була проголошена молдавська автономія у складі СРСР, що заклало основи придністровського конфлікту. Верхня межа зумовлена проголошенням незалежності Республіки Косово у 2008 р.

Територіальні межі дослідження охоплюють території частково визнаної Республіки Косово та невизнаних Придністровської Молдавської Республіки й Турецької Республіки Північного Кіпру.

У дослідженні були застосовані наступні **методи**: метод класифікації, який був використаний для вивчення історіографічної та джерельної бази, за його допомогою джерела та історіографія були розділені за тематикою і проблематикою; за допомогою порівняльно-історичного методу була досліджена історія конфліктів на різних етапах; описовий метод допоміг автору детально охарактеризувати історичні події, процеси та явища у регіонах. Також було застосовано хронологічний метод, методи порівняння, аналізу та узагальнення. Комплексне використання різних методів посприяло ефективному вивченню даної теми.

Структура роботи: Робота складається зі змісту, вступу, чотирьох розділів, висновків, а також списку джерел та літератури. Загальна кількість сторінок -100, з них тексту - 90. Кількість джерел та літератури – 106.

ВИСНОВКИ

Конфлікти у Косові, Придністров'ї та на Кіпрі беруть свої витоки ще з початку ХХ ст. та являються унікальними за своїми ознаками, хоча й мають деякі спільні риси.

Якщо Косово це показовий приклад міжетнічних протистоянь та неприйняття, приклад історичних помилок та неграмотної національної політики самого Белграду то ситуація на Кіпрі, більшою мірою, обумовлена зовнішніми чинниками, хоча їй теж характерні міжетнічні протистояння та неприйняття між греками-кіпріотами і турками-кіпріотами, звісно, що і тут допускалися внутрішні помилки. Сторонами конфлікту у Молдові в 1989-1992 рр. стали в першу чергу політичні еліти республіки які й розпалювали конфлікт спираючись на підтримку різних частин населення. З одного боку молдавські національні політичні еліти, що активізувалися з початком перебудови, з другого боку регіональні еліти більш радянізованого, інтернаціоналізованого, сильно русифікованого та промислово розвинутого Придністров'я.

Як вже зазначалося, кіпрський конфлікт був спровокований зовнішніми чинниками, а саме політикою Великобританії, яка не хотіла втрачати вплив у східному Середземномор'ї та, залучивши до переговорів Туреччину, нав'язала незалежність кіпріотам на своїх умовах, за якими турецька меншина отримала майже рівні повноваження із грецькою більшістю. В результаті, функціонування країни було фактично паралізоване, оскільки обидві общини заважали одна одній проводити власну політику. Таким чином, відстоюючи свої інтереси, офіційний Лондон знехтував тими загрозами, які виникали внаслідок узгодження умов існування незалежного Кіпру.

Спробу Макаріуса III дещо звужити вплив турецької общини формально можна назвати узурпацією, але, в існуючих умовах, іншого способу вирішення політичної кризи знайти не вдавалося. Через недоговороспроможність турецької сторони, врегулювання кризи було неможливим, а дії грецьких радикалів призводили до загострення кризових явищ та кровопролиття.

Передумови придністровської кризи були закладені ще у 1924 р., коли на лівобережжі Дністра була сформована молдавська автономія у складі радянської України, де молдовани склали менше половини населення, з подальшим включенням частини автономної республіки до складу створеної у 1940 р. радянської Молдови. Населення МРСР по обидва боки Дністра значно відрізнялося етнічно та ідеологічно. На лівобережжі в управлінському апараті переважала російськомовна партійна номенклатура, а в Бессарабії молдавські національні еліти, які прагнули зупинити постійно зростаючий вплив російськомовних еліт, і, на хвилі «перебудови» отримали таку можливість.

З моменту приєднання Косова до Сербії за результатами Балканських війн, у відносинах албанського населення як з сербською адміністрацією, так і з етнічними сербами в цілому існувала сильна напруга. За Балканських війн албанці виступили на боці Османської імперії, що зумовило жорстокі каральні операції сербської армії. У міжвоєнний час у Косові діяли албанські партизанські загони, що боролися проти Белграду, а Белград, в свою чергу масово переселяв албанців до Туреччини за укладеними зі Стамбулом договорами. Під час Другої світової війни окуповане італійцями Косово контролювалося албанськими колабораціоністами, що вчинили геноцид сербів у регіоні та спричинили масовий відтік сербського населення. За часів соціалістичної Югославії албанці отримали широку автономію, проте сербсько-албанський антагонізм продовжував існувати, а статус національної меншини не влаштував албанське населення, що, після смерті сильного лідера Йосипа Тіто далось взнаки – активізувався сильний албанський рух з вимогою надання Косову статусу республіки з правом на відділення. Сербсько-албанське неприйняття було занадто сильним для мирного співіснування.

У кожному з досліджуваних випадків загострення кризи в кінцевому рахунку призводило до збройного протистояння. При цьому, ескалація конфлікту у всіх трьох випадках відбувалася в результаті радикальних кроків з боку центру. Так, турецька інтервенція на Кіпрі відбулася в результаті

військового перевороту 1974 р., в результаті якого було усунуто від влади президента Макаріоса III та встановлено владу військової хунти, яка взяла курс на об'єднання острова з Грецією. У радянській Молдові до відкритої конфронтації у 1989 р. призвів закон про єдину державну мову та курс Кишиніву на об'єднання з Румунією що вкрай негативно було сприйняте на лівобережжі республіки – російськомовна партійна номенклатура не бажала вчити молдавської мови та втрачати свої посади, а населення було занепокоєне прорумунським курсом, оскільки Румунія після Другої світової війни на лівобережжі сприймалася як колишній окупант. Серйозне загострення конфлікту у Косові відбулося у результаті неконституційної ліквідації автономії краю у 1989 р. У відповідь албанці створили паралельні інститути влади та розпочали пасивний спротив сербській адміністрації, який у середині 1990-х рр. переріс у збройну боротьбу з Белградом. Таким чином, кожен з трьох випадків ілюструє, що, в умовах внутрішнього конфлікту у державі, радикальні рішення та дії спрямовані на вирішення проблеми, найвірогідніше, призведуть до ще більшої ескалації.

Кожен з трьох конфліктів на етапі найбільшого загострення об'єднує ключова роль зовнішнього військового втручання в успіху сепаратистських рухів. Турецька інтервенція 1974 р. на Кіпрі призвела до окупації більш ніж третини території острова та подальшого проголошення Турецької Республіки Північного Кіпру. Вирішальну роль у придністровському конфлікті відіграла присутність 14-ї російської армії, яка, хоч і декларуючи нейтралітет, постачала сепаратистам зброю та живу силу, що забезпечило успіх придністровських сепаратистів. До інтервенції НАТО у Югославії збройна боротьба албанських сепаратистів носила характер партизанської війни. При цьому значних успіхів Армія Визволення Косова до втручання НАТО не досягла, але бомбардування Югославії змусили Белград відступити з Косова.

Турецька інтервенція на Кіпрі обґрунтовувалася Анкарою захистом суверенітету Кіпрської держави, однак, подальша окупація частини Кіпру та

визнання самопроголошеної Турецької Республіки Північного Кіпру прямо протирічать першопочатковим намірам. При цьому, кількість грецьких біженців з окупованих територій перевищила кількість турецького населення острова та ледь не призвела до гуманітарної катастрофи, що ілюструє злочинний характер турецького втручання. Дії Москви під час Придністровської кризи, з одного боку, зупинили збройний конфлікт у Молдові та захистили інтереси населення лівобережжя республіки, але, в той же час, носили характер гібридної війни та були спрямовані, в першу чергу, на збереження військової присутності Росії у регіоні. Операція НАТО у Югославії дійсно запобігла довготривалий конфлікт у Косові та ймовірно гуманітарну катастрофу, силою примусивши Белград до миру. В той же час, військова операція була підготовлена безвідповідально, що призвело до чисельних жертв серед мирного населення, а також завдання шкоди екології. Крім того, у позиції НАТО стосовно конфлікту чітко простежувалася політика подвійних стандартів. Таким чином, зовнішнє втручання у кожному з випадків відбувалося першочергово або в тому числі з метою розширення власного впливу, користуючись правом сильного.

Встановивши свою адміністрацію на півночі Кіпру турецька община продовжила декларувати готовність до об'єднання Кіпру, проте насправді відбувалася постійна інтеграція Північного Кіпру з Туреччиною аж до повної залежності, а з Анатолії на острів переселилося близько 100 тис. турецьких громадян. Тирасполь теж заявив про готовність повернутися до складу Молдови, але шляхом домовленостей про його майбутній статус з широкими повноваженнями. На відміну від Північного Кіпру та Придністров'я, у Косові була встановлена міжнародна адміністрація під егідою ООН. За Резолюцією РБ ООН мала б гарантуватися територіальна цілісність Сербії, але лідери косовських албанців не розглядали варіанту повернення Косова до Сербії, та наполягали на визнанні незалежності Косова світовою спільнотою.

Процеси врегулювання досліджуваних конфліктів проходять різним чином, оскільки кожен з випадків унікальний. За час турецької окупації

Північного Кіпру, дві общини острова були ізольовані одна від одної, а економіка ТРПК сильно відстала від економіки Республіки Кіпр. Тому, коли в результаті довготривалих переговорів, план врегулювання було вироблено та винесено на плебісцит, грецька община відмовилася від його прийняття, розуміючи, що об'єднання острова спровокує економічні потрясіння, залежність від Туреччини та, вірогідно, нову політичну кризу. В той же час, турецьку общину приваблював сильний економічний розвиток Республіки Кіпр, тому більшість турків-кіпріотів підтримала об'єднання острова, що демонструє важливість економічного аспекту для мирного врегулювання.

Вирішення Придністровської проблеми є достатньо перспективним, оскільки між населенням Молдови по обидва боки Дністра не існує серйозної нетерпимості. Хоч населення невизнаної ПМР і не бачить свого майбутнього у складі Молдови, іншого способу врегулювання конфлікту не існує. Головними проблемами на шляху до врегулювання залишаються: прагнення Москви зберегти якомога більший вплив у регіоні, небажання правлячих кіл ПМР втрачати свої посади та джерела доходів, а також намагання Кишиніву надати лівобережжю якомога менших автономних прав. Існує ймовірність, що при зміні влади у Росії, процес врегулювання значно прискориться.

Історія сербсько-албанських відносин у Косові є надто складною та напруженою, а тому повернення Косова під контроль Белграду Сербії вбачалося безперспективним, що призвело до визнання Республіки Косово більшістю країн світу. В той же час північні райони Косова, населення яких майже повністю складається з сербів, скоріше за все будуть обміняні на прилеглі до Косова райони населені албанцями. У разі реалізації такого сценарію косовська криза буде вичерпаною. При цьому, в міжнародному праві не існувало жодних механізмів, які дозволяли б Косову відділитися від Сербії, що вказує на необхідність вдосконалення міжнародно-правових норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Закон Молдавской Советской Социалистической Республики от 1 сентября 1989 года №3465-XI «О функционировании языков на территории Республики Молдова» URL:
http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3281 (дата звернення 29.11.2020)
2. Конституція (основний закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. URL:
<http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html> (дата звернення 29.11.2020)
3. Меморандум об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем 8 мая 1997 г.
 URL: <http://docs.cntd.ru/document/901788259> (дата звернення 29.11.2020)
4. Резолюция Совета Безопасности ООН №186 от 4 марта 1964 года. URL:
[https://undocs.org/ru/S/RES/186\(1964\)](https://undocs.org/ru/S/RES/186(1964)) (дата звернення 29.11.2020)
5. Резолюция Совета Безопасности ООН №541 от 18 ноября 1983 года. URL:
[https://undocs.org/ru/S/RES/541\(1983\)](https://undocs.org/ru/S/RES/541(1983)) (дата звернення 29.11.2020)
6. Резолюция Совета Безопасности ООН №1199 от 23 сентября 1998 года. URL:
[https://undocs.org/ru/S/RES/1199\(1998\)](https://undocs.org/ru/S/RES/1199(1998)) (дата звернення 29.11.2020)
7. Резолюция Совета Безопасности ООН №1244 от 10 июня 1999 года. URL:
<http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=492e7a072>
 (дата звернення 29.11.2020)
8. 14 Serb farmers killed in Kosovo, NATO reports. URL:
<http://edition.cnn.com/WORLD/europe/9907/24/kosovo.02/index.html?iref=allsearch>
 (дата звернення 29.11.2020)
9. Human Rights Watch. Po naredenju. Ratni zločini na Kosovu. Beograd: Samizdat, 2001. 620 s. URL:
https://www.hrw.org/legacy/reports/2001/kosovo/Po_naredjenju.pdf
 (дата звернення 28.11.2020)

10. Intervju: Azem Vlasi, političar. Srbija zagorčava život Kosovu. URL: <http://www.e-novine.com/index.php?news=16483> (дата звернення 28.11.2020)
11. Intervju: Miroslav Šolević. Režim nas je iskoristio. URL: https://www.vreme.com/arhiva_html/454/11.html (дата звернення 28.11.2020)
12. Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1914. 442 p.
13. The crisis in Kosovo. Operation Allied Force Attacks. URL: <https://www.hrw.org/legacy/reports/2000/nato/Natbm200-01.htm> (дата звернення 28.11.2020)

Література

14. Аймермахер К., Благодатских И. Национальные истории в советском и постсоветских государствах. М.: Фонд Фридриха Науманна, 2003. 432 с.
15. Алексейченко О. В. Участь Російської федерації у Придністровському врегулюванні. Проблеми міжнародних відносин, К.: КиМУ, 2014. Вип. 8. С. 243-255.
16. Антонова И.А. О современной роли и позиции Греции в кипрском урегулировании. М.: Общество. Среда. Развитие. Научно-теоретический журнал. №1, 2010. С.57-62
17. Атакшиева Л.Б. Роль международных организаций в урегулировании конфликта на Кипре. Ваку: Ваки Universitetinin Xəbərləri, №4 Humanitar elmlər seriyası. 2010, S. 131-135
18. Бакурский С.В. Социально-экономические проблемы демографического развития Молдавской ССР. - Кишинев, 1984. – 386 с.
19. Биктимиров Б. Т. Кипрская проблема в политике Великобритании в 1945-1965 годы. Историко-политический анализ: автореф. дис. канд. ист. наук: 23.00.01 / Казанский государственный университет им. В.И. Ульянова-Ленина, Казань. 2009, 21 с.

20. Благодир Г. К. Особенности дипломатического урегулирования греко-турецкого территориального конфликта в Республике Кипр (1974-2018 гг.): диплом. работа.: 41.04.05 / Санкт-Петербургский государственный университет, Санкт-Петербург, 2018. 80 с.
21. Бойко В. Україна - Молдова: сусідські відносини на міждержавну правову основу // Політика і час. - 1994. - № 1. - С. 12 - 17.
22. Бордей М. Ф. Народное хозяйство Молдавской ССР в 1979 р. - Кишинев, 1980. – 657 с.
23. Бромлей Ю. В., Достян И. С., Карасев В. Г., Никитин С. А. История Югославии Т. 1. М.: Издательство АН СССР, 1963. 736 с.
24. Бромлей Ю. В., Достян И. С., Карасев В. Г., Никитин С. А. История Югославии Т. 2. М.: Издательство АН СССР, 1963. 430 с.
25. Брусиловська О. І. Посткомуністична Східна Європа: зовнішні впливи, внутрішні зміни. Одеса: Астропринт, 2007. 352 с.
26. Буркут І. Придністров'я: шляхи врегулювання в світлі балканського досвіду. Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин. Міжнародна наукова конференція 16 – 17 травня 2001 року. Чернівці: Букрек, 2002. С. 438 – 456.
27. Варзарь И. Размышления на обочине тернистого пути Украины и Молдовы к евроатлантическим рубежам. Чорноморська безпека. 2005, № 2. С. 66 – 80.
28. Виноградов В. Н. История Балкан: Век восемнадцатый. М.: Наука, 2004. 546 с.
29. Вэратек В., Шишкану И. Пакт Молотова-Риббентропа и его последствия для Бессарабии. Кишинев: Университас, 1991. 124 с.
30. Гаджиев Ф. Независимость де-факто: Турецкая Республика Северного Кипра. М.: REGNUM. 2008, 176 с.
31. Гакман Сергій Михайлович. Проблема Бессарабії та Буковини у контексті радянсько-румунських міждержавних відносин 1917-1940 рр.: Дис... канд. іст.

- наук/ Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2000. 221 с.
32. Галущенко О.С. Как создавалась республика на Днестре (к 80-летию МАССР) // Ежегодный исторический альманах Приднестровья №8. Тирасполь: Изд-во Приднестровского ун-та, 2004. С. 42-55.
33. Галущенко О.С. Федерализация как предпоследнее средство спасения Молдавской государственности // Ежегодный исторический альманах Приднестровья №9 – Тирасполь: Изд-во Приднестровского ун-та, 2005. С. 9-17.
34. Гаспарян Д. М. Приднестровский конфликт: современный этап развития. СПб: 21-й ВЕК, № 1(3) 2006. С. 173-187.
35. Гошуляк І. "Бессарабське питання" в політиці Української Центральної Ради. Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин: Матеріали міжнародної наукової конференції. Буковинський політологічний центр. – Чернівці: Букрек, 2002. С.168 – 174.
36. Гросул В.Я. Приднестровье как контактная зона XVIII в. (Особенности административного устройства. Ежегодный исторический альманах Приднестровья №9 – Тирасполь: Изд-во Приднестровского ун-та, 2005. – С. 82-87.
37. Гросул В.Я., Гузенкова Т.С. Приднестровье. Современные тенденции развития – М.: РОССПЭН, 2004. – 448 с.
38. Гуськова Е.Ю.. Агрессия НАТО 1999 года против Югославии и процесс мирного урегулирования. М.: Индрик, 2013. 304 с.
39. Гуськова Е.Ю. История югославского кризиса (1990-2000) М.: Русское право/Русский Национальный Фонд. 2001, 713 с.
40. Добровольська А. Б. Етнічна неоднорідність та її вплив на проблеми політичної консолідації Молдови. Країни пострадянського простору: виклики модернізації: збірник наукових праць / за заг. ред. канд. іст. наук, доцента А.Г. Бульвінського / ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», К. : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». С. 235-248.

41. Зеленчук В.С. Этнодемографические процессы в Молдавии. Актуальные проблемы межнациональных отношений в Молдавской ССР. Кишинев, 1989. 489 с.
42. Искендеров П. А. Сербия, Черногория и Албанский вопрос в начале XX века. СПб: Алетейя, 2013. 472 с.
43. История Приднестровской Молдавской Республики: В 2-х Т. / Ред. колл.: В.Я. Гросул, Н.В. Бабилунга, Б.Г. Бомешко и др. – Т.1. – Тирасполь: РИО ПГУ, 2000. – 592 с.
44. История Приднестровской Молдавской Республики: В 2-х Т. / Ред. колл.: В.Я. Гросул, Н.В. Бабилунга, Б.Г. Бомешко и др. – Т2. Ч.1. – Тирасполь: РИО ПГУ, 2001. – 415 с.
45. История Приднестровской Молдавской Республики: В 2-х Т. / Ред. колл.: В.Я. Гросул, Н.В. Бабилунга, Б.Г. Бомешко и др. – Т2. Ч.2. – Тирасполь: РИО ПГУ, 2001. – 512 с.
46. Кава О. С. Причини виникнення придністровського конфлікту наприкінці 80-х років XX століття. Магістеріум. К.: НаУКМА, 2004. Вип. 17 : Історичні студії. С. 74–80.
47. Кіндрась К., Коханець Л. «Дивна війна». Голос України 1992, № 111, С. 5
48. Ковальський С.В. Депортація архієпископа Макаріоса III в контексті антиколоніальної боротьби на Кіпрі (1956-1959 рр.). Записки історичного факультету. Випуск 22. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова. 2011, С. 226-234
49. Ковальський С. В. Еволюція подвійного іредентизму в контексті державотворчих процесів на Кіпрі. *Secessionisms in Europe: Societies, Political Systems and International Order under Stress*. Foundation for Good Politics № 1(12). 2019, P. 206-215
50. Ковальський С. В. Кіпрське питання в європейських інтеграційних процесях (1960-2004 рр.). *Європейські історичні студії*. 2019. № 12, С. 28-47
51. Ковальський С. В. Формування міжетнічних протиріч на Кіпрі в 1960–1963 рр.: правовий аспект. *Гуржіївські історичні читання*. 2012. Вип. 5 С. 296-298.

52. Кодряну Г. Днестровский разлом. Приднестровский кризис и рождение ПМР: роль и место спецслужб. Тирасполь: ГИПП «Типар», 2002. – 208 с.
53. Комаренко Н. В., Брега Г. С., Зенина А. М. Нерушимая дружба украинского и молдавского народов в период социализма – К.: Наукова думка, 1980. – 349 с.
54. Косово: международные аспекты кризиса. Язькова А. А. и др. Под ред. Д. Тренина и Е. Степановой. М.: Московский Центр Карнеги, 1999. 292 с.
55. Косово не может считаться прецедентом для других регионов – Райс. URL: <https://ria.ru/20080218/99533506.html> (дата звернення 28.11.2020)
56. Коцур В.В. Етнополітичний конфлікт у Придністров'ї у контексті українсько-молдовських міждержавних відносин. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 272 с.
57. Крылов А. Кипр: анатомия конфликта. Информационно-аналитическое издание фонда исторической перспективы «Столетие». 05.03.2008, URL: http://www.stoletie.ru/geopolitika/kipr_anatomiya_konflikta_chast_1.htm (дата звернення 28.11.2020)
58. Кучик О., Цебенко О. Участь України у врегулюванні етнополітичних конфліктів на пострадянському просторі. Львів: Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2011, № 28. С. 3–12
59. Мамедов М. К. Переговорный процесс по кипрской проблеме (1992-2017 гг.): дис. канд. ист. наук: 07.00.15 / Санкт-Петербургский государственный университет, Санкт-Петербург, 2017. 411 с.
60. Мацнев А.А. Этнополитические конфликты: природа, типология и пути урегулирования // Социально-политический журнал № 4. – М.: Истина, 1996. – С. 42–51
61. Мяло К. Россия и последние войны XX века (1989 – 2000). К истории падения сверхдержавы. – М.: Вече, 2002. – 480 с.
62. Независимость Косово поддержала только треть Совбеза ООН. URL: <https://lenta.ru/news/2008/02/15/fail/> (дата звернення 28.11.2020)

63. Никифоров К. В., Филимонова А. И., Шемякин А. Л. Югославия в XX веке. Очерки политической истории. М.: Индрик, 2011. 888 с.
64. Никифоров К.В. Сербия на Балканах. XX век. – М.: «Индрик», 2012. 176 с.
65. Окунев Д. «Никто не имеет права вас бить»: как Милошевич воевал с албанцами. URL:
https://www.gazeta.ru/science/2018/11/19_a_12063631.shtml
(дата звернення 28.11.2020)
66. Павленко О. С. Позиція міжнародного співтовариства щодо самовизначення Косова(1990-2010-ті рр.). Дис. канд. іст. наук: 07.00.02 / Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2018. 226 с.
67. План Ахтисаари по Косово разделил Совбез ООН. URL:
<https://lenta.ru/news/2007/04/04/kosovo/> (дата звернення 28.11.2020)
68. План ООН об'єднання Кіпру. Радіо свобода URL:
<https://www.radiosvoboda.org/a/896078.html> (дата звернення 28.11.2020)
69. Прем'єра Косово обвинили в торговле человеческими органами URL:
<https://world.segodnya.ua/world/premera-kocovo-obvinili-v-torhovle-chelovecheckimi-orhanami-228682.html> (дата звернення 29.11.2020)
70. Пряхин В.Ф. Региональные конфликты на постсоветском пространстве: Абхазия, Южная Осетия, Нагорный Карабах, Приднестровье, Таджикистан – М.: ООО Изд-во ГНОМ и Д, 2002. – 344 с.
71. Репида Л.Е. Суверенная Молдова: история и современность – Chişinău: Inst. Patrimonial (F.E.P. “Tipogr. Centrală”), 2008. – 384 с.
72. Референдум на Кипре: Греки не хотят объединяться с турками. URL:
<https://lenta.ru/news/2004/04/24/cyprus/> (дата звернення 29.11.2020)
73. Рощин С.А. Этнополитические конфликты на Кипре и Грузии: сравнительный анализ. Сепаратизм в современной Европе: сборник научных трудов / Сост. и ред. О. Н. Новикова, М.: ИНИОН РАН. 2009, С. 89-124

74. Садовнік О. Придністровський конфлікт 1989-1992 рр.: хронологічні межі та головні етапи. Вінниця: Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Історія. Вип. 31, 2020. С. 99-104
75. Сафрастьян Р. Турция и Кипрская Проблема: Эпизоды «Большой Игры». СПб: «21-й ВЕК», №2, 2005. С. 54-66
- 76.СБ ООН не послал сигнала поддержки Приштине. URL: <https://ria.ru/20080215/99257606.html> (дата звернення 28.11.2019)
- 77.Семенова Ю. 5 попыток решения приднестровской проблемы URL: <https://www.dw.com/ru/5-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D1%8B%D1%82%D0%BE%D0%BA> (дата звернення 29.11.2020)
- 78.Семенова Ю. Федерализация Молдавии: кто "за", кто "против" и почему URL: <https://www.dw.com/ru/%D1%84%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0> (дата звернення 22.11.2020)
79. Стати В. История Молдовы: 2-е изд., доп. и отред. – Кишинев: Arva Color., 2014. - 482 с.
- 80.Степовик М. Международный суд ООН: Провозглашение независимости Косова правомерно. URL: <https://www.dw.com/ru/международный-суд-оон-провозглашение-независимости-косова-правомерно/a-5826835> (дата звернення 29.11.2020)
81. Сулейманов А. Д. Проблема Кипра: история и современность. Мировая экономика и международные отношения, Т. 63, № 2, М.: Национальный исследовательский институт мировой экономики и международных отношений им. Е.М. Примакова РАН. 2019, С. 75-84
82. Троніна О. В. Кіпрський конфлікт: історико-політологічний аналіз. Науковий Вісник Дипломатичної Академії України. 2003. Вип. 8. С. 144-151
83. Філіпенко А. Придністровський конфлікт 1992 року та російська агресія проти України: компаративний аналіз. Історико-політичні проблеми сучасного

світу: Збірник наукових статей, Т. 37-38. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2018. С. 73-80

84. Харитоновна Н.И. Приднестровский конфликт (1988 - 2012 гг.) М.: Линия-график, 2015. 520 с.

85. Христофи В. Вооруженные силы ООН и урегулирование кипрского конфликта. М.: Право и управление. XXI век. 2013, № 4. С. 141-144

86. Черняева Е. В. Международно-правовые аспекты кипрского конфликта. Актуальные проблемы современного международного права. М.: РУДН. 2014, С. 320-324

87. Что повлечет за собой референдум в Приднестровье? Пресс-обозрение MD URL: <https://press.try.md/item.php?id=75656> (дата звернення 29.11.2020)

88. Чуксин Н. Я.. Косово глазами постороннего. М.: Русь, 2003. 422 с.

89. Шахин Э. Кипрский вопрос в переговорах о вступлении Турции в Европейский Союз: 1990-е - начало XXI в.: дис. канд. ист. наук: 07.00.15 / Санкт-Петербургский государственный университет, Санкт-Петербург, 2016. 224 с.

90. Шахин Ю. В. Югославия на пути модернизации: 1947-1961 гг. М.: Издательство ЛКИ, 2008. 288 с.

91. Шорников П. М. Приднестровье в контексте гражданского конфликта в Молдавии: взгляд из Кишинёва. Тирасполь: РИО ПГУ, 2003. 217 с.

92. Явір В. А. Кіпр як приклад дезінтегрованої держави: стан та перспективі реінтеграції. К.: S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe № 9, 2018, С. 88-91

93. Язькова А. А. Румыния-Молдова: вместе или порознь? / Международные процессы. Т. 5 № 1(13) М.: Редакция журнала «Международные процессы-Журнал мировой политики и международных отношений», 2007. С. 116-121

94. Язькова А. Косовский конфликт в балканском политическом контексте. М.: Аспект, 2003. 215 с.

95. Яровий В. І. Історія західних та південних слов'ян у ХХ ст.: Курс лекцій: Навч. Посібник. К.: Либідь. 1996, 416 с.

96. Dimitrijević B.. Modernizacija i intervencija: jugoslovenske oklopne jedinice. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010. 406 s.
97. Filipenko A. The “First hybrid” The Transnistrian conflict in the context of the Russian-Ukrainian conflict. UA:Ukraine Analytica №3 (9), 2017 Odesa: NGO “Promotion of Intercultural Cooperation” (Ukraine), 2017. P. 7-13
98. Gligorov V. Zašto se zemlje raspadaju: Slučaj Jugoslavija, 2014. 330 s.
99. Kosovo rioters burn Serb churches. URL:
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3525168.stm> (дата звернення 22.11.2020)
100. Marszałek M. Sojusznicza operacja "Allied Force". Przebieg - ocena – wnioski. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009. 252 s.
101. Milosevic proclaims victory with end to Kosovo conflict. URL:
<http://edition.cnn.com/WORLD/europe/9906/10/kosovo.milosevic/index.html>
(дата звернення 29.11.2020)
102. Pavlica D. Savremena istorija Kosova URL: <https://pescanik.net/savremena-istorija-kosova/> (дата звернення 19.11.2020)
103. Popović S. One gorke suze posle. Beograd: Pešcanik, 2010. 487 s.
104. Elsie R. Historical Dictionary of Kosovo. Toronto: The Scarecrow Press. 2011. 396 p.
105. Stojanović D. Ulje na vodi: ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije. Beograd: Pešcanik, 2010. 300 s.
106. Tucović D. Srbija i Arbanija: jedan prilog kritici zavojevačke politike srpske buržoazije. Zemun: Reprint “Mostart”, 2011. 62 s.